

Bouwsteen 3: DE WAARDE VAN LOYAAL KAPITAAL

In 2018 zorgden economen van de Rabobank voor opschudding. Zij lieten zien dat een gemiddeld gezin uit 2014 nauwelijks meer te besteden had dan een gezin in 1977.¹ Om precies te zijn: een *lousy* zeven procent, terwijl de economie meer dan twee keer zo groot werd (gecorrigeerd voor prijsstijgingen).

Een schokkende conclusie, want waar is al dat harde werken, al die groei dan goed voor geweest? De economische groei zorgt er blijkbaar voor dat een gemiddeld gezin de stijgende prijzen maar net kan bijbenen, en niet meer. Dat was in de jaren zestig en zeventig wel even anders (terwijl we nog niet eens van 'tweeverdieners' hadden gehoord): in die periode verdubbelde het besteedbaar inkomen van huishoudens nog. Maar sinds de jaren tachtig wordt de koek van het nationaal inkomen anders verdeeld, liet het Rabobank-artikel zien. *Huishoudens halen steeds minder van het groeiende nationale inkomen naar zich toe, en bedrijven steeds meer. Je kunt dus maar beter veel aandelen in bedrijven bezitten dan gewoon werken voor je geld.*

In 2021 bracht het boek 'Fantomgroei' van Sander Heijne en Hendrik Noten het Rabobank-artikel terug in de schijnwerpers. Waarom werken we steeds harder voor steeds minder? Het CBS beet van zich af: Nederlanders hebben toch echt geprofiteerd van de economische groei, afgezien van een *hiccup* van 2001 tot 2008 (door stijgende zorgkosten).² Fijntjes wees de CBS-chef op ons consumptiepatroon en twitterde: "Als ons inkomen niet gestegen was, hoe zouden we dan al die auto's, vakanties, kookeilanden en festivalkaartjes kunnen betalen?"³

Het CBS legde de manier van kijken van de Rabobank-economen eens goed onder de loep, en kwam met een ander perspectief. De ontwikkeling ziet er positiever uit als je ook die *roaring seventies* meerekent. En je moet niet naar het inkomen per

¹ Zie: Badir, M., *Besteedbaar inkomen van huishoudens staat al bijna veertig jaar vrijwel stil*, RaboResearch, 5 februari 2018.

² Zie: Mulligen, P.H. van, 'Economische groei en het inkomen van Nederlanders', CBS, 15 april 2021.

³ Zie: Mulligen, P.H. van, [tweet](#) van 15 april 2021.

huishouden kijken maar per inwoner, omdat de huishoudens steeds kleiner zijn geworden. Fair point. Een tweet van economisch journalist Mathijs Bouman die de conclusies van het CBS onderschreef werd door de CBS-chef venijnig gedeeld: "Gelukkig zijn er ook economen die het wel snappen." ⁴

De Rabo-economen hadden al laten zien dat ons inkomen wat harder is gegroeid, met achttien procent, als je corrigeert voor die kleinere huishoudens. En het CBS overklaste de Rabobank in het gegoochel: het corrigeerde té hard door te kijken naar de gemiddelde Nederlander (terwijl we vroeger meer kinderen kregen en dus per Nederlander minder verdienden). En het liet gemakkelijk achterwege dat die verdiensten dan nog steeds veel minder groeiden dan het nationaal inkomen. Een reactie kon dan ook niet uitblijven. Een *flatliner* vanaf 1977 maakten de Rabo-economen niet meer hard. Sterker nog, ze pakten nu zelf ook de *seventies* mee. Maar wat ze wel lieten zien: of je nou kijkt naar inwoners, naar gezinnen of naar werkenden – vanaf 2001 blijft het besteedbaar inkomen *sowieso* achter bij de economische groei.⁵

Economisch commentaar op ogenschijnlijke tegenspraak

Het CBS heeft op 15 april een rapport gepresenteerd waarin het stelt dat het reële beschikbaar inkomen van huishoudens de afgelopen vijftig jaar meer dan verdubbeld is. Dit is in ogenschijnlijke tegenspraak met eerdere rapporten die Rabobank hierover in het verleden naar buiten heeft gebracht. In dit economische commentaar laten we zien dat er verschillende manieren zijn om de ontwikkeling van het inkomen van Nederlanders in beeld te brengen.

Scan om de reactie van de Rabo-economen te lezen:

Economen laten zich moeilijk vangen, dat zie je weer aan dit venijnige potje armpjedrukken. Eén ding is duidelijk, misschien al vijftig en anders toch twintig jaar lang: de koek wordt groter, maar denk maar niet dat jouw stuk als hardwerkende Nederlander lekker meegroeit. Zelfs als je die mooie jaren zeventig meepakt, zie je dat het inkomen per werkende Nederlander minder groeide dan het nationaal inkomen.

⁴ Zie: Mulligen, P.H.van, [tweet](#) van 15 april 2021.

⁵ Zie: Middeldorp, M. e.a., [Beschikbaar inkomen: is het glas half vol of half leeg?](#), RaboResearch, 15 april 2021.

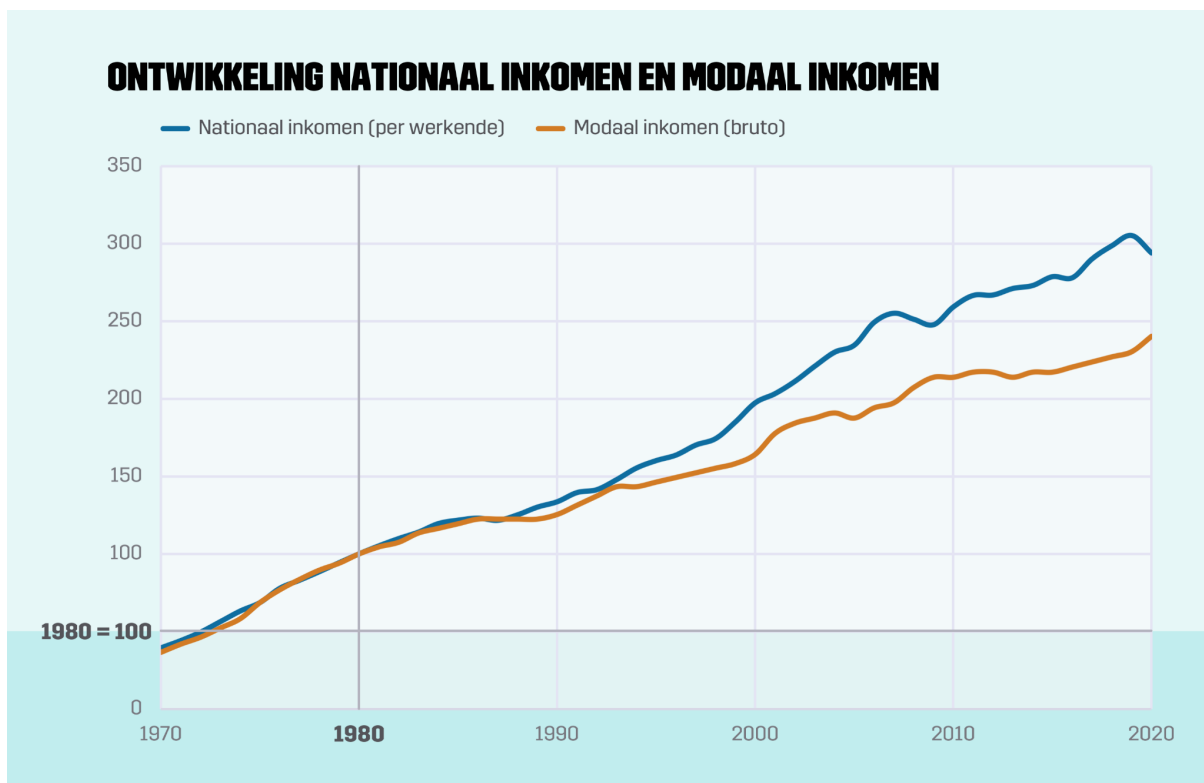
Jan Modaal heeft het nakijken

In al dit gecijfer namen de Rabobank en het CBS óók de inkomsten uit rijkdom mee – het geld dat mensen verdienen met geld. Maar we weten al dat steeds meer rijkdom terecht komt bij steeds minder mensen. Dus wat nu als we alleen kijken naar inkomen dat wordt verdiend met werken en ondernemen? Dat zie je in de grafiek hieronder. Het is wel even schrikken: de ontwikkeling vanaf 1980 van het meest voorkomende inkomen, het *modaal inkomen*, is maar één keer uitgekomen boven de ontwikkeling van het nationaal inkomen (per werkende), in 1987.

Sterker nog: sinds 1980 blijft de ontwikkeling van het modaal inkomen structureel 25% achter bij het nationaal inkomen per werkende.

Oké, een steeds groter deel van ons nationaal inkomen gaat naar de zorg, en dat komt iedereen te goede. Maar het grootste deel van onze economische groei gaat naar de rijken. Naar de mensen die de meeste aandelen bezitten, en het meeste vastgoed.

Om de Meetlat voor het Leven in balans te houden is er soms economische groei nodig, voor het verbeteren van de levensomstandigheden. Maar die groei moet wel eerlijk worden verdeeld. Deze grafiek laat zien dat het niet zo lekker gaat met die eerlijke verdeling, doordat de inkomsten uit werk achterblijven. In onze economie

zorgt de groei voor steeds meer ongelijkheid, tussen wie veel bezit en wie moet werken voor z'n geld. Hard werken loont steeds minder en rijk zijn steeds meer.

We noemden het al in de inleidende Waarschuwing: het spel is gaan draaien om de *knikkers*, om het financieel kapitaal, het draait niet meer om de *spelers*. Mensen met een kritische kijk op ons economisch systeem, van Thomas Piketty en Kate Raworth tot in eigen land Sander Schimmelpenninck, schreeuwen het al langer van de daken: door de zuigende werking van geld – véél voordeliger dan een baan – hoopt steeds meer rijkdom zich op bij een steeds kleinere groep.

Van een land als de VS, dat bekend staat om zijn 'ieder voor zich'-houding, was dat wel te verwachten. Van de VS weten we dat er een flink gat zit tussen arm en rijk. Maar van Nederland? In Nederland krijg je een uitkering als je niet kunt werken. Ontvang je zorgtoeslag en huurtoeslag als je te weinig verdient. En betaal je een hoog belastingpercentage als je veel verdient. Met een aardig gelijk speelveld als gevolg. Toch? Het blijkt een fake-gelijkheid. Ook hier levert bezit veel meer op dan werk, en wordt rijkdom veel minder belast dan werken en ondernemen.

Wanneer is het genoeg?

Piketty ontdekte dat de economische ongelijkheid sinds de jaren tachtig weer flink toeneemt en dat daar een eenvoudige verklaring voor is. Vermogen groeit op lange termijn jaarlijks met 4 à 5 procent – terwijl de economische groei, en ook die van inkomen uit arbeid, slechts met 1 tot 1,5 procent toeneemt. Wie rijk is, zal nog rijker worden, terwijl degene die werkt steeds meer achterop raakt.

Scan om Thomas Piketty te lezen:

De rijkste 10% van alle Nederlanders bezit twee derde van alle rijkdom, van al het kapitaal.⁶ Als je alleen naar de westerse landen kijkt, is Nederland na de VS zelfs het slechtste jongetje van de klas.⁷ In de VS worden de verliezers van het economisch systeem de 'de 99%' genoemd. Bij ons is dat 'de 90%'. *So much* voor dat gelijke Hollandse speelveld...

De nieuwe rijkdom, de economische groei die we najagen, stroomt vooral naar die rijkste 10%. Voor de rest van de bevolking – de 90% – is de kwaliteit van leven er sinds 1980 nog maar weinig op vooruit gegaan, zagen we in de vorige Bouwsteen. En onze planeet, die is er op áchteruit gegaan. Wereldwijd en ook binnen Nederland is het de rijke minderheid die voor de grootste milieuproblemen zorgt doordat die

⁶ Zie: Toussaint, S., e.a., 'Nederlandse vermogens schever dan gedacht', in: *ESB*, 1 juli 2020.

⁷ Zie: 'Belasten van vermogen. Bouwstenen voor een beter belastingstelsel', Kamerbrief, 1 mei 2020.

minderheid zoveel méér verbruikt, zoveel méér consumeert. Dat geeft de rijken een grote verantwoordelijkheid.

Grote ongelijkheid werkt niet

Uit onderzoek blijkt dat méér economische gelijkheid een samenleving gezonder en gelukkiger maakt. Dit wordt het 'gelijkheidseffect' genoemd.⁸ Het onderliggende ideaal is niet dat iedereen even rijk moet zijn – het communisme heeft wel bewezen dat dát niet werkt. Maar het ideaal is wel dat het verschil tussen arm en rijk niet zo groot wordt dat de samenleving onder grote druk komt. En ook dat iedereen gelijke kansen krijgt. We voelen ons nu eenmaal een stuk beter als we dezelfde kansen in het leven hebben als onze buurman of buurvrouw.

Het gelijkheidseffect

Greater economic equality makes us all less stupid, more tolerant, less fearful, and more satisfied with life. Greater economic equality benefits all people in all societies, whether you are rich, poor, or in-between. Countries that have chosen to be more equal have enjoyed greater economic prosperity while also managing to develop in a more environmentally sustainable fashion.

Scan om [Inequality.org](https://inequality.org) te lezen:

In een groot deel van de vorige eeuw, tot ver in de jaren zeventig, werd de ongelijkheid juist kleiner. Om de samenleving gezond te houden is het zaak dat we die flow weer oppakken. Om extreme ongelijkheid tegen te gaan. En dat kán. *Als we geen rijkdom meer uit de samenleving laten weglekken, in de vorm van 'vloeibaar kapitaal'. En weer ruimte geven aan 'loyaal kapitaal', dat in de samenleving aan het werk blijft – dat in de samenleving wordt uitgegeven of geïnvesteerd.*

Vloeibaar kapitaal vergroot de ongelijkheid doordat het via de aandelenbeurzen de wereld over stroomt om geld met geld te maken, linksom of rechtsom. Zo trekt het de meeste economische groei naar zich toe, in een ongrijpbare schijneconomie. Terwijl loyaal kapitaal de ongelijkheid juist verkleint, doordat het van hand tot hand blijft gaan in de échte economie, zodat iedereen ervan kan profiteren. Het zorgt voor banen en versterkt de lokale samenleving.

Vloeibaar en loyaal kapitaal... dure kreten waar we dieper in gaan duiken. Maar eerst even dit. Deze Bouwsteen draait om een heuse eye-opener, een inzicht waar

⁸ Zie: Dorling, D., '[The Equality Effect](https://inequality.org)', op: inequality.org, 3 juni 2017.

Piketty & Co tot nu toe aan voorbij gaan. Die zie je als je verder inzoomt op al dat opgehoopte geld dat maar blijft groeien. *Het maakt nogal wat uit wat de rijken met hun poen doen.* Laten ze hun rijkdom rustig werken in de echte economie, de economie die draait om de uitwisseling van concrete producten en diensten, om werk en inkomen? Of laten ze hun rijkdom rondjagen in de ongrijpbare financiële economie, die gaat over de handel met geld en de handel in geld?

De eye-opener is dat niet álle rijkdom steeds minder betekenis heeft voor de samenleving. Dat de grote kern van het probleem niet zit in rijkdom op zich, maar in de *financiële economie*. Steeds meer bezit wordt te gelde gemaakt om via de wereldwijde aandelenbeurzen te worden belegd. Ondernemers verkopen hun bedrijf en brengen hun geld onder bij vermogensbeheerders. Pensioenfondsen en verzekeraars dumpen hun Nederlandse aandelen en beleggen nu al vijftientig procent van jouw geld in *private equity funds* en aandelen van over de hele wereld. Banken jagen jouw spaarcenten de wereld over en geven de winsten niet aan jou door, maar aan hun aandeelhouders. Vermogende families ondernemen niet meer lokaal, maar beleggen het familiebezit op de wereldwijde aandelenbeurzen.

Juist die vermogende families hebben in het verleden laten zien dat rijkdom ook heel *positief* kan uitwerken, van grote betekenis kan zijn, zolang de eigenaar het waardevolle bezit maar aan het werk houdt in de samenleving. Zolang je dat bezit niet verkoopt voor snelle winsten, en je je verdiende cash gewoon lokaal doorinvesteert. In banen, betekenisvolle bedrijven, innovatie, een gezonde leefomgeving, enzovoort. Dát helpt de samenleving verder.

Zoveel mogelijk rendement voor aandeelhouders

We willen echte familiebedrijven die ondernemen, omdat ze graag ondernemen. [...] Mag ik vragen of we het nog verantwoord vinden om multinationals te helpen die in het leven geroepen zijn om slechts een doel te dienen, een zo hoog mogelijk aandeelhoudersrendement? Mag ik pleiten voor een nieuwe micro-economie? Een samenleving die draait om de boer, de bollenkweker, de horlogemaker of de geweldige chef-kok in de straat? Een samenleving met een simpele fiscale structuur. Een samenleving waar al die mensen uit de zorg en andere vitale beroepen netto meer overhouden ten koste van de multinationals?

Scan om Yves Gijrath te lezen:

Jouw rijkdom loyaal maken aan de samenleving is betekenisvol. En niet alleen dat: het is ook wel zo fair. Want zonder die lokale samenleving was jouw rijkdom er om

te beginnen niet eens geweest. Of je nu zelf goed hebt geboerd, of het familievermogen in de schoot krijgt geworpen: rijkdom kan ontstaan dankzij alles wat de samenleving biedt. Door de beschikbaarheid van opleidingen, veiligheid, wegen, internet en noem maar op. Toch begint het zeldzaam te worden dat opgebouwd bezit aan het werk blijft in die samenleving en weer wordt teruggepompt. In plaats daarvan stroomt een steeds groter deel van alle rijkdom de wereld over om dan weer hier, dan weer daar te verdienen aan de natuur en de samenleving. Om als een sloophamer geld met geld te maken. Misschien niet met de intenties van een bloedzuiger – maar het effect is hetzelfde: de lokale natuur en samenleving worden uitgehold.

Als Piketty wat verder had ingezoomd zou hij hebben ontdekt dat het vlóeibare kapitaal is, dat ervoor zorgt dat de rijken rijker worden en de aarde armer.

Mensen die meer bezitten dan ze nodig hebben, grote én kleine kapitaaleigenaren, hebben de *keuze* om hun kapitaal betekenisvol in te zetten. Maar de andere optie levert simpelweg meer op: je bezit vloeibaar maken en de wereld over jagen, op zoek naar winsten. Naar rendement. Vooral als je zóveel geld hebt dat je professionals kunt inhuren om dit voor je te doen. Vermogensbeheerders en *private equity funds*. Dan maakt het weinig uit of jij als rijkaard het hart op de goede plek hebt: je geld pakt dan weer hier en dan weer daar het hoogste rendement, en trekt verder zodra de winstkansen opdrogen.

De allerrijksten beleggen twee keer zo slim

Hoe groter het kapitaal, hoe hoger het rendement. Niet alleen absoluut, maar ook procentueel. De allergrootste vermogens halen rendementen die veel hoger zijn dan alles daar net onder; vaak twee keer zo hoog. Een kapitaal van 1 miljard rendeert veel beter dan dan van 10 miljoen (wat ook al veel is). Dit komt onder andere doordat extreem goed advies heel duur is, maar op dergelijke kapitalen procentueel heel erg meevalt. Je geeft geen miljoen uit aan een topper om 10 miljoen te beleggen, maar wel om 10 miljard te beleggen. En dat het rendeert blijkt uit de cijfers.

Scan om Bas van de Haterd te lezen:

Als we hier iets aan willen doen, als we het lek willen dichten van vloeibaar kapitaal dat weglekt uit de samenleving, dan hebben we slimmere economische spelregels nodig. Over die spelregels gaat deze Bouwsteen. Een kleine spoiler: die spelregels hebben veel te maken met een blauwe envelop. En leuker, ook met nieuwe oplossingen die jouw geld als loyaal kapitaal aan het werk zetten.

Geld verdienen met geld

Even terug naar de gelijke kansen van jou en je buren. Je zou zeggen: zolang iedereen begint met gelijke kansen, is daarna een beetje ongelijkheid in de economie best gezond. Want de kans om méér te verdienen daagt uit, stimuleert ondernemerschap, brengt concurrentie die je scherp houdt. Dat zou helemaal waar zijn als we inderdaad met gelijke kansen aan het spel zouden beginnen. Maar dat is nu niet zo. Natuurlijk maakt het om te beginnen al uit waar op de wereld je wordt geboren. Maar ook binnen rijke landen zijn er geen gelijke kansen en maakt het veel uit in welk gezin je wordt geboren. De kans dat je in Nederland VWO gaat doen is bijvoorbeeld zeven keer groter voor tieners uit een rijk gezin dan voor tieners uit een armer gezin. Daar speelt natuurlijk van alles in mee, maar het verschil is tekenend.⁹

Spelers beginnen dus vaak al met een achterstand aan het spel. Maar stel even dat dat niet zo was. Dat iedereen met dezelfde hoeveelheid startgeld en kansen aan het spel zou beginnen, zoals in een potje Monopoly. Dan nog zit er een rare kronkel in ons economisch systeem die ervoor zorgt dat die gelijke kansen na een tijdje weer als sneeuw voor de zon verdwijnen. Namelijk de spelregels die ervoor zorgen dat bezit meer geld oplevert dan werk. Dat is niet 'een beetje ongelijkheid' die ons scherp houdt. Dat is een verknipt spel waar alleen de rijken van profiteren. De rest van de wereld – in Nederland dus 'de 90%' – loopt achter de feiten aan.

Nóg een stapje terug dan. Hoe zorgt ons systeem er voor dat de één steeds meer rijkdom bij elkaar sprokkelt en de ander maar niet aan de bak komt?

De simulatie van Sugarscape, een miniatuursamenleving

Sommigen van hen zijn sneller dan anderen, sommigen zien verder dan anderen, en sommigen verbranden suiker sneller. Allemaal bekijken ze het landschap en wedijveren met elkaar om op de vakken te komen vol met suiker, die hun brandstof is en die ze nodig hebben om in leven te blijven. [...] Wanneer de simulatie wordt gestart, duurt het niet lang voordat er een tweedeling ontstaat tussen een kleine elite van superrijke suikerbezitters en een grote massa die heel weinig suiker heeft.

Scan om Kate Raworth te lezen:

⁹ Zie: Ravesteijn, B., [KansenKaart](#), op: [bastianravesteijn.com](#), 12 april 2021.

Vrije marktwerking

Alle mensen zijn *gelijkwaardig*. Ondanks onze verschillen is elk leven even waardevol en hebben we recht op dezelfde ruimte en bescherming, op evenveel aandacht en mogelijkheden. Maar we zijn niet allemaal *gelijk*. Daardoor kunnen sommige mensen makkelijker profiteren van de ruimte en mogelijkheden die een vrije economie geeft. (Een vrije economie als in: een economie waarin vooral vraag en aanbod de dienst uitmaken, en niet de overheid.) De één maakt een fortuin, de ander heeft twaalf banen en dertien ongelukken. Die ongelijkheid kan onrechtvaardig aanvoelen, maar pakt over het algemeen wel goed uit voor de samenleving als geheel. Totale gelijkheid kan aantrekkelijk lijken, maar is een onrealistische droom die de samenleving verlamt. Het communisme van Cuba laat dat wel zien: daar zijn de inkomensverschillen zo klein dat medisch specialisten na een jarenlange opleiding vaak kiezen voor een bestaan als taxichauffeur, omdat ze dan naast hun salaris ook fooien krijgen.

Het is beter te accepteren dat we wel gelijkwaardig zijn, maar niet gelijk. En dat dit inkomensverschillen oplevert. De één heeft meer geluk dan de ander, of werkt harder, is handiger, of slimmer of creatiever. Als dat jou meer inkomen of winst oplevert is dat op zich niet verkeerd. Het is je van harte gegund. Een vrije economie beloont initiatief en ondernemend gedrag, en dat helpt ons met elkaar verder. De kans op succes brengt economische dynamiek met zich mee die vooral wáárdevol kan zijn voor de samenleving.

Vrije marktwerking stemt het aanbod van producten en diensten 'als vanzelf' af op de vraag daarnaar. Iedereen heeft voordeel bij die wonderlijke, volautomatische werking van het marktmechanisme. De kans dat je vindt wat je nodig hebt is in een vrije markt honderd keer groter dan in een economie waar de overheid alles centraal organiseert. En vraag en aanbod vinden elkaar 'als vanzelf' in prijzen en productkenmerken die vrager én aanbieder bevallen. Maar: een vrije markt is niet hetzelfde als een onbegrensde markt. Om te voorkomen dat het spel ons leven overneemt, móet vrije marktwerking zich afspelen binnen gezonde grenzen. Dat hebben we de afgelopen veertig jaar wel geleerd. Ook kun je niet álles overlaten aan marktwerking. Dat zie je wel aan het tekort aan betaalbare woonruimte. Ook moet vrije marktwerking worden aangevuld door een overheid die zorgt voor basiszekerheid in de vorm van uitkeringen, gezondheidszorg, enzovoort.

Maar het uitgangspunt van gelijkwaardige spelers die, verschillend als ze zijn, zorgen voor veel waarde en dynamiek binnen een vrije economie door succes na te streven: dat wérkt. En is in zichzelf niet verkeerd.

Rijkdom verdelen met dobbelen

Daarna kan het ook binnen een gezond-begrensde markt nog misgaan. Want vrije marktwerking lijkt op een raar potje dobbelen, waarin je er een dobbelsteen bij krijgt zodra je zes gooit. Als je succes hebt, als je een zes gooit, vergroot dat meteen je kans op nóg meer zessen. Op nog meer winst, dankzij die extra dobbelsteen.

Dat de één meer verdient dan de ander, een hoger inkomen heeft, dat is niet het probleem. Het gaat mis omdat niet dat inkomen, maar het bezit zélf steeds meer bezit oplevert. Steeds meer dobbelstenen. *De groeiende ongelijkheid zit simpelweg ingebakken in een vrije economie waarin opgebouwde rijkdom niet eerlijk wordt verdeeld.* Waarin je over financieel rendement veel minder belasting betaalt dan over werk. En waarin je zó rijk kunt worden dat je de regels naar je hand kunt gaan zetten. Want dat is precies wat er gebeurt.

Een oneerlijk dobbelspel

"Je denkt: als iedereen gelijke kansen en talenten heeft, dan krijg je een egale verdeling. In transacties is er dan soms een beetje winst, soms wat verlies, maar uiteindelijk komt iedereen in de buurt van het gemiddelde. Denk je. In werkelijkheid gebeurt dat juist niet." [...] Als je intuïtie daar moeite mee heeft, voegt de Utrechtse hoogleraar toe, stel je dan een dobbelspel voor waarbij iedereen die een zes gooit, er een dobbelsteen bij krijgt. Heb je toevallig de mazzel een zes te gooien, dan vergroot je met die extra dobbelsteen onmiddellijk de kans op nog meer zessen. Van Bavel: "Wie rijk wordt, wordt sterker en kan de regels bepalen, geheel naar eigen belang."

Scan om Bas van Bavel te lezen:

Als die bij elkaar gedobbelde rijkdom weer wordt geïnvesteerd in de samenleving, dan zorgt al dat geld nog voor dynamiek en veerkracht in de economie. Maar nu rijkdom steeds vaker niet lokaal wordt uitgegeven of doorgeïnvesteerd, lekt die rijkdom weg uit de samenleving. Dit versterkt de pijn van ons dobbelspel. Hierdoor verliest onze economie in een razend tempo aan veerkracht en dynamiek. De dynamiek wordt uit het spel gehaald doordat een kleine groep de meeste nieuwe dobbelstenen in de wacht sleept. Dáár gaat het mis.

Het probleem zit 'm niet in de vrije marktwerking zelf; die hebben we hard nodig. Het probleem zit 'm in hoe we omgaan met de *uitkomsten* van die marktwerking. Met het verzamelen van dobbelstenen. Het oppotten van bezit. Rijkdom. Alles op een rijtje, ontstaat er steeds meer ongelijkheid doordat je in onze economie ongeremd dobbelstenen kunt verzamelen; ongehinderd je dobbelstenen de wereld over kunt laten rollen; én onbeperkt je dobbelstenen kunt doorgeven aan een volgende generatie (of je nu eindigt met honderd of met honderd miljoen dobbelstenen). Ongeremd, ongehinderd en onbeperkt: hoe dom kunnen we zijn?

Het is een hele kluit om hier iets aan te doen. Geen serieuze politicus of politica die de handen wil branden aan de vrije markt. Kom niet aan het idee dat de vrije markt zoals wij die kennen keihard nodig is voor breed gedeelde welvaart.

Maar economisch historicus Bas van Bavel toont aan: het is omgekeerd. Brede welvaart is nodig voor een vrije markt. Voor het vóórtbestaan van die vrije markt.

De geschiedenis laat zien dat vrije markten, mét hun vrije samenlevingen, ook weer verdwijnen zodra steeds minder mensen kunnen delen in die welvaart. Als de overheid scheefgroei laat voor wat-ie is. Van Bavel schreef er een dik boek over: de eeuwenlange gang van zaken is dat een onbegrensde, ongeremde economie uitkomt bij extreme ongelijkheid.¹⁰ Van de bloeitijd van Irak in de vroege middeleeuwen, tot de renaissance in Italië. En van onze Gouden Eeuw tot het beurskapitalisme van vandaag: altijd hetzelfde liedje. De gelijkwaardigheid gaat eraan. Want rijkdom kan worden omgezet in maatschappelijke invloed, en uiteindelijk in politieke macht. De rijken trekken de macht naar zich toe en zetten de economie en het belastingsysteem naar hun hand. Ongelijkheid en tweedeling zorgen er uiteindelijk voor dat het systeem in elkaar zakt, of erger, uitmondt in geweld. Op deze manier kwamen de eerdere vrije-markteconomieën aan hun eind. En je kunt het je nauwelijks indenken, maar dat kan zomaar weer gebeuren.

Hoe voorkomen we dat de geschiedenis zich herhaalt? Hoe gaan we leren van de weeffouten in de eerdere vrije-markteconomieën? Het groeiende leger aan lobbyisten en dure consultants dat het Binnenhof overspoelt uit naam van de maatschappelijke elite is niet zomaar een randverschijnsel. Van Bavel laat ons zien dat het zomaar het begin van het eind kan zijn. Tenzij we weer gaan knokken voor

¹⁰ Zie: Bavel, B. van, *De onzichtbare hand. Hoe markteconomieën opkomen en neergaan*, Amsterdam, 2018.

dé voedingsbodem van economische vrijheid: breed gedeelde welvaart. Dat begint bij de rijken van onze samenleving – de families die zijn gezegend met meer bezit dan ze op kunnen maken, samen met de andere grote beleggers zoals pensioenfondsen en spaarbanken. Het begint bij het loyaal verklaren van hun geld aan de samenleving.

Rijkdom wordt vooral doorgegeven, niet zelf verdiend

Inequalities of wealth were often tolerated because everyone hoped they could become rich. That was the American dream which fostered admirable waves of entrepreneurial energy and – crucially – provided a social glue. [...] Today, wealth in the US is more unequally distributed than almost anywhere else, and returns on accumulated wealth are so high that riches are increasingly inherited, not made. Most Americans instinctively know, or sense, this.

Scan om Gillian Tett te lezen:

Een tandje dieper: de werking van vloeibaar en loyaal kapitaal

In 2013 kwam de Franse hoogleraar Thomas Piketty met een dikke pil: 'Kapitaal in de 21e eeuw'.¹¹ Het boek staat vol berekeningen en tabellen. Niet wat je noemt toegankelijk. Toch werd het over de hele wereld een regelrechte bestseller. Een economieboek dat zoveel losmaakt, dat zie je maar eens in de pakweg vijftig jaar. Eerdere *gamechangers* van dat kaliber, van 'The Wealth of Nations' van Adam Smith tot 'Das Kapital' van Karl Marx, brachten de bestaande spelregels van de economie aan het wankelen. Opletten geblazen dus.

Het spraakmakende boek van Thomas Piketty gaat – je raadt het al – over de toenemende, extreme ongelijkheid in de wereld: waar komt die vandaan? En over de achterliggende vraag: als de welvaart toeneemt, hoe verdelen we die dan? De berekeningen en tabellen van Piketty leveren eindelijk hard bewijs bij het groeiende gevoel dat de rijkdom van een kleine groep mensen hen zoveel oplevert dat hun rijkdom sneller groeit dan de economie. Sneller dus dan het nationaal inkomen. De economie mag dan groeien, maar die groei wordt heel oneerlijk verdeeld.

In deze visie zijn niet inkomensverschillen de grote boosdoener, maar rijkdom die vanzelf groeit. Piketty laat zien dat het over de hele wereld speelt. Rijkdom zorgt ervoor dat nieuwe rijkdom, de toename van welvaart, oneerlijk wordt verdeeld.

¹¹ Zie: Piketty, T., *Kapitaal in de 21e eeuw*, Amsterdam, 2013.

Langzaamaan is op die manier extreme ongelijkheid ontstaan. Vooral in de Verenigde Staten is Piketty in korte tijd hét gezicht geworden van de strijd tegen economische ongelijkheid.

Wanneer is het genoeg?

Piketty wijst naar de Quote 500 op tafel. "Zonder de lijst te hebben bekeken weet ik dat de rijken in die lijst vele malen beter presteren dan de economie. De mythe van de selfmade man is prettig voor de rijken, maar iedereen die kan nadenken zal beseffen dat de verschillen alleen maar groter worden. Ik geloof echt wel in verschillen tussen mensen, en de motivator van welvaart om vooruitgang te boeken. Ik geloof heilig in privé-eigendom, ik gun mensen een vermogen van miljoenen. Maar wanneer is het genoeg?"

Scan om Thomas Piketty te lezen:

Piketty heeft gelijk dat de toenemende rijkdom de kern van het probleem is (en niet de inkomensverschillen). Ook in Nederland. Ook hier groeit de geldstapel van de superrijken harder dan het nationaal inkomen, zodat het goed misgaat met de verdeling van de welvaart. Sterker nog: zelfs in crisistijd, als de hardwerkende Nederlander de broekriem moet aanhalen, groeit hun rijkdom gewoon door. In het eerste coronajaar kromp ons nationaal inkomen met meer dan 28 miljard euro,¹² en gingen de vijfhonderd rijkste Nederlanders er juist 6 miljard euro op vooruit.¹³

Maar het klopt niet als we simpelweg alle rijkdom de schuld te geven. Want niet alle rijkdom, niet al het kapitaal dat mensen bezitten, zorgt voor meer ongelijkheid. Rijkdom heeft altijd bestaan, en werkt prima zolang de rijken zien dat hun bezit ook verantwoordelijkheid met zich meebrengt.

Je moet dus nog verder inzoomen. Piketty ziet iets belangrijks over het hoofd.

Er bestaan twee soorten rijkdom, twee soorten financieel kapitaal. De ene soort holt de samenleving uit, terwijl de andere daarin juist op een gezonde manier aan het werk blijft. Er is steeds meer **vloeibaar kapitaal**, dat gehaast en beweeglijk is. En er is steeds minder **loyaal kapitaal**, dat blijft doorwerken in de samenleving. Dat kapitaal zoekt niet het hoogste rendement, de meeste winst, maar gedraagt zich verantwoordelijk.

¹² Zie: '[Bbp, productie en bestedingen: kwartalen, waarden, nationale rekeningen](#)', CBS, 24 juni 2021.

¹³ Zie: Wouda, T., 'Goede weerstand, niet immuun', in: *Quote 500 2020*, 2 november 2020. En: '[Lage inkomens lopen meer risico op sterfte door corona](#)', op: NOS.nl.

Houd je als werkgever of investeerder je kostbare bezit aan het werk in de echte economie, waarin concrete producten en diensten verhandeld worden? Dan helpt jouw kapitaal mensen en bedrijven om zich te ontwikkelen. Deze vorm van rijkdom *voegt waarde toe* aan de samenleving.

Maar besluit je om je rijkdom in de financiële economie te steken, de economie waarin alleen maar géld wordt verhandeld, dan gebeurt het tegenovergestelde. Je kapitaal blijft beweeglijk en flexibel en wordt vooral benut voor het maken van nog meer geld, door je bezittingen – aandelen, vastgoed of andere beleggingen – snel weer te gelde te maken. Binnen een paar jaar, of een paar maanden, of zelfs een paar seconden. Deze vorm van rijkdom *onttrekt waarde* aan de natuur en de samenleving. Deze wereld draait om de korte termijn. Als in deze wereld al wordt gepraat over de *lânge* termijn, dan blijkt dat maar over de komende paar jaar te gaan. In die tijd moet er flinke winst worden gemaakt, waarna het geld weer verder trekt.

Alleen kortetermijnwinst telt op de beurs

Beurskoersen reageren normaal vaak niet of nauwelijks op het keurig halen van de verwachtingen. Aandeelhouders en analisten veranderen hun waardering alleen bij resultaten die de al gecommuniceerde verwachtingen overtreffen of als de resultaten teleurstellen. Dat maakt het kapitaal vluchtig en kan leiden tot kortetermijnoptimalisatie. [...] Hoewel een groeiende groep bestuurders erin slaagt balans aan te brengen tussen de belangen op kortere en langere termijn, door over te gaan van kwartaal- op halfjaarrapportages.

Scan om Jan van der Oord te lezen:

Loyaal kapitaal wordt niet weggehaald uit de samenleving, niet onttrokken aan die samenleving. Belandt niet op anonieme plekken over de hele wereld. Het blijft aan het werk in de echte economie, waar het niet wordt opgepot maar uitgegeven, of zich verbindt voor onbepaalde tijd. Loyaal kapitaal zorgt voor een redelijk inkomen voor de eigenaar of kapitaalverschaffer. Iemands hoofddoel ermee is om het kapitaal te laten wérken, niet om er bezittingen mee te kopen die snel in waarde kunnen stijgen en die je makkelijk kunt verkopen. Maar *vloeibaar* kapitaal, dat verbindt zich niet – of alleen kortlopend. Op z'n langst voor een paar jaar, en vaak veel korter. Het hoofddoel is om te *kopen* voor een prikkie en te *verkopen* voor een smak.

Een voorbeeld: je koopt een huis, laat het verbouwen door lokale vakmensen en verhuurt het voor een sociale prijs. Je laat de huren niet zo hard mogelijk oplopen,

niet meelopen met de onbegrijpelijke waarde van vastgoed – maar met het inkomen van je huurders. Je gebruikt geen kortlopende contracten en onderhoudt de woning zodat die niet uitgewoond raakt. Dan is er sprake van loyaal kapitaal: het geld dat je investeert is trouw aan de echte, lokale economie.

Hetzelfde gaat op voor bedrijven die hun winst niet uitkeren aan aandeelhouders die ermee gaan beleggen, maar die die winst aan het werk zetten in nieuwe bedrijvigheid: in nieuwe banen en zinvolle producten en diensten. Als bedrijfswinst zó wordt besteed, met oog voor de lange termijn, dan heeft de samenleving simpelweg baat bij die winst.

Loyaal kapitaal beweegt gezond mee met de echte economische ontwikkeling. Vlucht niet vlak voordat de economie inzakt, om te verhuizen naar een economie of markt of bedrijf waar nog wél groei in zit. Dat de meeste rijkdom naar de rijken stroomt, zoals Piketty terecht roept, is niet de schuld van het oude vertrouwde loyale kapitaal. Dat is de schuld van vloeibaar kapitaal, dat vooral oog heeft voor het vergroten van het eigen bezit. *Het is de schuld van een economisch systeem dat geen spelregels heeft om dit nieuwe, vloeibare kapitaal in toom te houden. Om de financiële economie te begrenzen en de echte economie op nummer één te zetten.*

Stel, je koopt een huis, laat het leegstaan en verkoopt het door zodra het lekker in waarde is gestegen – dan is er sprake van vloeibaar kapitaal. Dit geld stroomt mee met de financiële economie, waar die ook gaat. Net als bedrijfswinsten die worden uitgekeerd aan buitenlandse aandeelhouders, of aan miljonairs die het door vermogensbeheerders laten wegzetten. Als bedrijfswinst zó wordt geïnvesteerd heeft de samenleving er niks aan. Ook in het klein gaat het mis als loyaal kapitaal, zoals de waarde van een familiebedrijf, *liquide* wordt gemaakt. Vloeibaar. De familie maakt haar bezit vloeibaar door het bedrijf te verkopen, waarna haar rijkdom de wereld over kan stromen, op zoek naar nieuwe winsten.

Vloeibaar kapitaal trekt de natuur en samenlevingen leeg

Neem ook onze multinationals. Hun verdiensten stromen voor een belangrijk deel weg uit ons land. Dat komt doordat Nederlanders maar voor een klein deel eigenaar van die multinationals zijn. Van de aandelen van Shell, Wolters Kluwer en Philips bijvoorbeeld is minder dan twintig procent in Nederlandse handen. Dan zou je hopen dat de belasting die deze bedrijven betalen ons nog wat oplevert. Maar een

ratrace tussen landen wereldwijd heeft de belastingtarieven die multinationals betalen omlaag getrokken. Met als tekenend voorbeeld de winstbelasting, die sinds de jaren tachtig daalde van bijna vijftig procent naar vijftwintig procent.¹⁴

Vloeibaar kapitaal is vooral op zoek naar kortetermijnwinst. Een multinational kan werknemers en materialen aanboren waar die ter wereld ook maar het goedkoopst zijn. Of de lokale werkgelegenheid en economie profiteren maakt hen niet uit. Ondertussen maakt het bedrijf wel gebruik van die lokale economie – van wegen, gebouwen, arbeidskracht, enzovoort. Ook de omgeving kan meestal ongestraft worden gebruikt: grondstoffen uitgeput, lucht vervuild. Het vloeibare kapitaal zuigt de lokale economie leeg, en de lokale samenleving en natuur blijven leeggeroofd achter.

Daar tegenover zijn het vaak juist de familiebedrijven die gericht zijn op de lange termijn. Zij zijn vaak echt betrokken bij hun medewerkers en de lokale samenleving. Familiebedrijven zijn gericht op het doorgeven van het bedrijf aan de volgende generatie. Daardoor gaat het ze niet om maximale winst op de korte termijn, maar om hun voortbestaan op de lange termijn. Familiebedrijven versterken onze economie: een krachtige vorm van loyaal kapitaal. In Nederland zorgen ze voor dertig procent van de banen en een kwart van de omzet in de echte economie.¹⁵

Veel familiebedrijven laten persoonlijke winst schieten

Familiebedrijven vinden duurzaamheid bevorderen belangrijker dan persoonlijke winst nemen. Een meerderheid van 68,9 procent van de directies van familiebedrijven is bereid om met minder dividend genoeg te nemen als deze gelden worden geïnvesteerd in duurzaamheid. [...] Uit het onderzoek blijkt dat de leiding van familiebedrijven meer wil teruggeven aan de maatschappij dan de directies van niet-familiebedrijven, zoals beursgenoteerde ondernemingen.

Scan om P+ te lezen:

De ontwikkeling van de Nederlandse electronicareus Philips in de afgelopen eeuw laat mooi het verschil zien tussen loyaal en vloeibaar kapitaal. Philips was een schoolvoorbeeld van een familiebedrijf dat volop loyaal kapitaal pompte in de lokale economie en samenleving – met speciale woonwijken voor werknemers, eigen supermarkten, een voetbalclub, studiebeurzen en vooral heel veel banen. Maar rond 1980 veranderde het bedrijf, in lijn met de tijdsgeest, in een moderne

¹⁴ Zie: Badir, M., *Besteedbaar inkomen van huishoudens staat al bijna veertig jaar vrijwel stil*, RaboResearch, 5 februari 2018.

¹⁵ Zie: 'Familiebedrijven goed voor kwart bedrijfsomzet', CBS, 19 oktober 2020.

multinational die het leeuwendeel van het werk liet doen via onderaannemers in het buitenland. Philips stopte bijna helemaal met investeren in haar lokale werknemers. De bedrijfswinst glipte als vloeibaar kapitaal weg uit de lokale economie. Philips' aandeelhouders van over de hele wereld konden tevreden zijn. Maar de lokale leefgemeenschap profiteerde een stuk minder dan voorheen.¹⁶

Kapitaal zonder zitvlees

Maar wacht even, vloeibaar kapitaal dat de wereld over stroomt, op zoek naar winsten? Dat klinkt alsof die rijkdom een eigen wil heeft. Dat zou wat al te sterk zijn. Rijkdom wordt gestuurd door de acties en reacties van *mensen*. Zonder die acties en reacties was geld niets meer dan een getal. Maar toch: onze economie zit zo in elkaar dat mensen, als radertje in het grote systeem, vaak niet anders kunnen dan het vloeibare kapitaal de wereld over te *laten* stromen.

Als je werkt bij een bank of pensioenfonds zit je vast in allerlei regels die je dwingen om hun geldberg over de hele wereld te beleggen en te zoeken naar de hoogste winsten. Als een bedrijf snel groeit móet het vaak wel groeikapitaal aannemen van durfinvesteerders die naar de beste winstkansen zoeken, niet naar het versterken van de betekenisvolle missie van het bedrijf. En die investeerders móeten op hun beurt al na een paar jaar weer hun winst pakken, omdat hun beleggers geld willen zien. Want deze *venture capitalists* en *private equity funds* zijn ook maar weer afhankelijk: van de wispelturigheid van hun eigen klanten. Blijven de winsten achter bij de hoge verwachtingen dan verhuizen die beleggers, misschien wel jouw spaarbank of pensioenfonds, hun vloeibare geld naar een ander fonds.

Zo komen groeiondernemers snel in wurgsituaties terecht. De waarde van hun mooie groeibedrijf – loyaal kapitaal dat aan het werk is in de samenleving – moet binnen een paar jaar worden omgesmolten naar klinkende output: vloeibaar kapitaal, dat ergens anders op de wereld weer geïnvesteerd kan worden. In nieuwe kortetermijnkansen. Deze manier van ondernemen loopt uit de klauwen: dit soort investeerders zit nu al op twee keer zoveel cash als vijf jaar geleden.¹⁷ Vloeibaar kapitaal mag dan geen eigen wil hebben, het regeert ondertussen wel meer en meer de wereld waarin jij leeft.

¹⁶ Zie: Heijne, S. en Noten, H. *Fantoomgroei*, Amsterdam, Amsterdam 2020.

¹⁷ Zie: Rooney, K., 'Private equity's record \$1.5 trillion cash pile comes with a new set of challenges', op: CNBC, 3 januari 2020.

Na de succesvolle opkomst van de aandelenbeurs is er in de vorige eeuw een hele industrie ontstaan van tussenpersonen die uitblinken in het razendsnel verplaatsen, het in beweging houden van geld. Investeringsmaatschappijen, flitshandelaren en *day traders* op de beurs, vermogensbeheerders, en ga zo maar door. Dáárdoor kan kapitaal de wereld over stromen. Ons systeem is erop ingericht dat rijkdom niet te lang mag 'vastzitten' zodat het altijd snel in betere winstkansen kan worden geïnvesteerd. Meestal zonder oog voor de lokale samenleving en natuur.

Zelfs jouw spaarcenten mogen niet vastzitten en worden vloeibaar weggezet door je bank. Banken investeren een steeds groter deel van het geld van hun klanten in allerlei winstkansen wereldwijd. Niet voor niets waren zij de hoofdrolspelers in de economische crisis van 2008. In dienst van vloeibaar kapitaal gingen ze gokken met schimmige financiële constructies, die op een paar nerds na door niemand meer werden begrepen. In die schimmigheid gingen banken op zoek naar de snelste winst.

Hoe vloeibaar kapitaal explodeerde sinds de eighties

Terwijl de maakindustrie uit ons land verdween, ontstond er een compleet nieuwe financiële industrie. Natuurlijk bood dat buitenkansjes voor echte slimmeriken. [...] De mooiste bloemetjes plukken, daar gaat het natuurlijk om bij het snelle geld. De overwinning van het kapitalisme na de val van de muur had één ding duidelijk gemaakt: als ondernemer moest je vernieuwend zijn, en op het scherpst van de snede opereren om te kunnen slagen.

Scan om Jort Kelder te kijken (deel 2):

Niet al het inkomen is verdiend

Doordat een steeds groter deel van de wereldwijde rijkdom vloeibaar is, is de financiële economie – de economie waarin geld wordt verdiend met geld – inmiddels heel veel groter geworden dan de echte economie. Hoe absurd het ook klinkt: in de financiële economie gaat nu meer geld om dan in de echte economie, de economie van concrete producten en diensten.

Het vloeibare kapitaal trekt als een sprinkhanenwolk over de wereld en vreet overal de korte-termijn groeikansen op. Zodra terugval in aantocht is, zodra wordt voorzien dat een lokale economie kán gaan haperen, trekt de wolk verder. Richting nieuwe bronnen van explosieve groei; terwijl mens en natuur achterblijven met de brokken.

Soms wéten die beleggers dat hun gedrag niet koosjer is. Vaker nog zijn ze zelf ook weer een radertje in een systeem waar ze niet makkelijk uit kunnen stappen. Hoe dan ook, het resultaat is: groei *no matter what*.

We moeten terug naar een economie die draait om het belonen van werk en loyaal kapitaal. Dat was vroeger heel gewoon. Zo staken de grondleggers van het Nederlandse bedrijfsleven veel geld in de bouw van huizen, scholen en ziekenhuizen rond hun bedrijven. Winst was een belangrijke drijfveer, maar niet de enige. Het was voor deze *founding fathers* ook de gewoonste zaak van de wereld dat ze hielpen om de lokale samenleving te versterken. En dat ze mensen werk boden waar ze maar konden, tot in hun huishouden aan toe. Dat was niet alleen slim en praktisch, ze deden dat ook omdat ze zagen dat rijkdom ook verantwoordelijkheid met zich meebrengt. Hun kapitaal was – letterlijk – aan het werk in de samenleving: het zorgde voor banen en betere leefomstandigheden. En zij bleven zelf ook aan het werk: aan rentenieren moesten ze niet denken, rusteloos als ze waren om vooruit te komen.

Grondleggers van ons bedrijfsleven

Geen negentiende-eeuwse Nederlandse werkgever bracht op sociaal gebied meer tot stand dan de grondlegger van de in 1869 gestichte Nederlandsche Gist- & Spiritusfabriek te Delft. Van Marken zorgde voor behoorlijke werkomstandigheden, pensioen, winstdeling, een spaarbank, een arbeidersdorp met wandelpark, coöperatieve winkels, ontspanningslokalen, een eigen weekblad, een ondernemingsraad en nog veel meer – in de hoop daarmee een voorbeeld te stellen voor andere werkgevers. Volgens de Delftse ijveraar voor een betere wereld waren sociale problemen alleen op te lossen door samenwerking van kapitaal en arbeid.

Scan om Wim Wennekes te lezen:

Dat klinkt mooi, maar er is natuurlijk niet zomaar een weg terug naar een economie zoals de grondleggers van ons bedrijfsleven die kenden, een economie die draait om werk en loyaal kapitaal. *Wij hebben onze moderne economie zo ingericht dat verdiend inkomen, uit werk en loyaal kapitaal, niet meer kan opboksen tegen onverdiend inkomen uit vloeibaar kapitaal.* Dat inkomen is 'onverdiend' omdat je er niet voor hoeft te werken: het stroomt vanzelf binnen. Natuurlijk, dat inkomen is de vergoeding voor het risico dat men loopt om het kapitaal soms ook kwijt te raken. Maar die vergoeding wordt niet meer bepaald door de gezonde werking van vraag en aanbod in een kapitaalmarkt waarin iedereen kan meedoen, of je nu veel of weinig geld hebt. De beleggingsrendementen op grote vermogens

worden vooral bepaald door schaarste: door heel schaarse kennis en contacten, waar alleen de *happy few* toegang toe hebben. Hierdoor slagen vooral mensen die véél vloeibaar kapitaal bezitten erin om veel geld met geld te maken. En die winst geven ze weer door: aan hun kinderen, hun kleinkinderen en ga zo maar door, vaak zonder dat die daarvoor hoeven te werken. En zonder dat zij een rekening gepresenteerd krijgen als hun geld ergens schade aanricht.

Natuurlijk kan ook loyaal kapitaal schade aanrichten. In Shell zit ook heel veel loyaal kapitaal, van aandeelhouders die hun aandelen lang vasthouden (zoals misschien wel jouw pensioenfonds). En toch is dit bedrijf onderweg ontspoord: het verloor haar oog voor de omgeving. Kijk naar Nigeria, kijk naar de CO₂-uitstoot van Shell-producten die maar blijft toenemen. Komt dat door alleen de onrustige aandeelhouders, die vertrekken zodra de winstkans afneemt? Waarschijnlijk niet. Maar een feit is wel dat die loyale aandeelhouders rustig blijven zitten als het even tegenzit; het zijn vooral de kortetermijnbeleggers die zorgen dat de koers meteen reageert als de winst van Shell een dip gaat laten zien. Zonder die gejaagde beleggers zou de directie zich minder bezighouden met de waan van de dag en meer bezig zijn met de lange termijn. Met de toekomst waarin aardolie in de ban zal gaan, om ons een onleefbaar klimaat te besparen.

Maar zorgt al dat vloeibare kapitaal dan niet voor nieuwe banen en hogere lonen? Helaas. Rijke politici filosoferen graag over dit *trickle-down effect*, het idee dat groeiende rijkdom van de *happy few* al snel naar beneden druppelt: naar de gewone man. Maar dat effect blijkt niet te bestaan. Vloeibaar kapitaal heeft juist een voorliefde voor het snijden in kosten. Voor minder banen, en voor lagere lonen. De rijkdom wordt niet vastgehouden maar lekt weg. Alleen loyaal kapitaal druppelt door naar de brede samenleving. Helpt om de rest van de samenleving omhoog te trekken.

Met de automatische winst van vloeibaar kapitaal worden de rijken sneller rijker dan zij hun geld in de lokale economie kunnen uitgeven of investeren. Daardoor sijpelt hun geld niet door naar Jan en alleman. Sinds de Amerikaanse president Reagan als eerste het *trickle-down effect* een slinger gaf door juist voor de rijken de belastingen te verlagen, is de ongelijkheid in de VS alleen maar groter geworden. Een stevig rapport van Piketty en andere wetenschappers over de wereldwijde

ongelijkheid laat geen spaan heel van het trickle-down-sprookje dat zoveel politici in slaap heeft gesust.¹⁸

Het trickle-down-effect is een sprookje

President Trump sold his 2017 tax cuts as 'rocket fuel' for the economy, arguing that freeing up money for the wealthy would allow them to hire more workers, pay better wages and invest more. The tax savings, in other words, would trickle down from the rich to everyone else. But, just as many economists predicted, slashing individual, corporate and estate tax rates was mostly a windfall for big corporations and wealthy Americans. The Tax Cuts and Jobs Act did not pay for itself, failed to stimulate long-term growth and did not lead to sustained business investments.

Scan om The Washington Post te lezen:

En zo gaat de rooftocht van vloeibaar kapitaal uiteindelijk zonder echte winnaars verder. Rondjagend over de wereld verdient het dan weer hier en dan weer daar aan de natuur en de samenleving. Erger nog: het vernietigt die natuur en holt die samenleving uit. Hoe kunnen we deze vloeibaar-kapitaal-sloophamer stoppen? Welke nieuwe spelregels kunnen de rijken (en onze spaarbanken en pensioenfondsen) weer terugbrengen bij de gezonde werking van loyaal kapitaal?

Stop de sloophamer van het vloeibare kapitaal

De antwoorden op die vraag zijn door dit boek heen een rode draad van prikkelende voorbeelden en inspirerende initiatieven. Maar om te beginnen zit een belangrijk antwoord in de blauwe envelop, in de manier waarop we belasting heffen.

Vloeibaar kapitaal zorgt voor een rijke, invloedrijke elite die de vrije samenleving om zeep helpt – en dus ook de vrije markt. Daarom kunnen we vloeibaar kapitaal maar beter afremmen, zodat toenemende rijkdom aan het werk blijft in onze samenleving. En daar komt die blauwe envelop om de hoek kijken. De toenemende rijkdom kan blijven werken in de samenleving als we vooral *vloeibare* rijkdom gaan belasten, om de opbrengst terug de samenleving in te sluizen. En als we tegelijk de belastingen verlagen op werk en ondernemen, zodat een deel van het nationaal inkomen verschuift van kapitaal naar werk. Meer daarover in de Bouwsteen **BELASTING DIE WERKT**.

¹⁸ Zie: Piketty, T. e.a., 'World Inequality Report 2018', *World Inequality Lab*, 2018. En: 'Fifty Years of Tax Cuts for Rich Didn't Trickle Down. Study Says', op: *Bloomberg Wealth*, 16 december 2020.

Nederland heeft een traditie van het dempen van inkomensverschillen. In ons 'progressieve belastingstelsel' betalen veelverdieners een hoog belastingpercentage en vinden we ons makkelijk op over topinkomens. Over bankdirecteuren die dankzij bonussen honderd keer meer verdienen dan gewone burgers. Dat is begrijpelijk en ook best terecht – maar hoge inkomens zijn allang niet meer de kern van het probleem.

Ongelijkheid is de grote boosdoener

Woest worden we hier van graaiende bankiers en op bonussen beluste bestuurders. Het zijn deze lieden die ons tien jaar crisis hebben bezorgd, klinkt het van de borreltafel tot de Tweede Kamer. Echter, die morele verontwaardiging, die gevoelsmatig misschien begrijpelijk is, zit ons in de weg, zegt economisch historicus Bas van Bavel van de Universiteit Utrecht. We staren ons blind op inkomensongelijkheid en het immorele handelen van individuen. [...] Maar het echte probleem is de groei van de vermogensongelijkheid. Een probleem dat eigen is aan de dynamiek van de markteconomie zelf.

Scan om Bas van Bavel te lezen:

Het grotere, onderliggende probleem is dat het oppotten van kapitaal, geld maken met geld, vrijuit gaat. Het gaat pas écht mis, als topsalarissen en overwinsten worden opgepot om als vloeibaar kapitaal hun weg door de wereld te zoeken. Daarom moet je net zo kritisch kijken naar het oppotten van vloeibaar kapitaal als naar inkomensverschillen. De welvaartskloof ontstaat tussen wie profiteert van ónverdiend inkomen uit vloeibaar kapitaal, en wie daar niet van profiteert en gewoon moet werken voor z'n geld. Ga maar na, in Nederland maken de rijkste rijken zoveel winst met vloeibaar kapitaal dat het hoge belastingpercentage dat ze over hun arbeidsinkomen moeten betalen, hun totale verdiensten bijna niet raakt.¹⁹ Het falen van ons progressieve belastingstelsel in een notendop. Met een fikse belasting op vloeibaar kapitaal kan de groeiende rijkdom anders worden verdeeld, om de grote ongelijkheid te verkleinen.

Een samenleving waarin loyaal kapitaal floreert

Een belasting op vloeibaar kapitaal, daar krijg je misschien de kriebels van. Zo'n drastische maatregel druist misschien in tegen je gevoel dat een vrije economie het

¹⁹ [Welvaart in Nederland 2019](#), CBS, 2019.

best werkt zónder bemoeierige regeltjes van de overheid. En toch is zo'n belasting nodig als we onze samenleving nog lang overeind willen houden. Als we het vloeibare kapitaal actief gaan afremmen met een gezonde belasting dan beschermen we onze vrije economie. De rijke elite krijgt dan niet nóg meer economische macht, en dus minder ruimte om het economische spel te bepalen.

Het is eigenlijk heel eenvoudig: verdiend inkomen, uit werk en loyaal kapitaal, moet veel meer gaan lonen dan onverdiend inkomen uit vloeibaar kapitaal.

Geld verdienen met geld; speculeren op de waarde stijging van huizen en ze vullen met kortlopende huurcontracten; flitsende beurshandel die losstaat van een normaal spel van vraag en aanbod; mooie jonge groeibedrijven opkopen en weer doorverkopen...

...het is niet meer dan gezond als die hoge verdiensten worden afgeroomd om te worden teruggesluisd, de samenleving in. Een flinke belasting op onverdiend inkomen zal ervoor zorgen dat veel meer rijkdom aan het werk blijft als loyaal kapitaal. Niet om iemand te pesten of te straffen dus, maar om iets belangrijks te stimuleren.

Het instellen van zo'n belasting op vloeibaar kapitaal is technisch maatwerk waar we verder naar kijken in de Bouwsteen BELASTING DIE WERKT. En of die belasting hoger of lager wordt, daar gaat het nu niet om. Dat is een politieke keuze die gewoon afhangt van de kleur van het zittende kabinet. Maar links en rechts kunnen het erover eens zijn dat vloeibaar kapitaal de samenleving uit verband trekt. Dat het gezond is als werk en loyaal kapitaal weer meer zouden gaan lonen dan al dat vloeibare kapitaal. Alleen zo verdelen we nieuwe rijkdom, de toenemende welvaart, op een eerlijke en verstandige manier. En kan er een einde komen aan extreme ongelijkheid die mensen beschadigt en buiten spel zet. Alleen zo kan economische groei worden verdeeld over iedereen, zodat onze vrije samenleving weer een eeuw meekan.

Zo zet je jouw geld loyaal aan het werk

De vraag komt op: hoe zit het eigenlijk met jouw eigen bank? Zet die jouw spaargeld vooral vloeibaar weg, of als loyaal kapitaal? Dat is niet duidelijk. Het zou mooi zijn als de Eerlijke Bankwijzer ook dit in kaart gaat brengen. Voor nu kun je

niet veel meer doen dan er maar vanuit gaan dat de meer duurzame banken als Regiobank, SNS, ASN en Triodos (en misschien ook Bunq) het meeste oog hebben voor de destructieve werking van vloeibaar kapitaal. Maar zeker weten doen we dat nog niet. Of zij jouw spaargeld ook wegzetten als loyaal kapitaal is niet gemakkelijk te achterhalen – maar wij gaan het proberen, met dit hoofdstuk in de hand.

Het beste bankbeleid

Het beleid op duurzaamheid van de grootste banken in Nederland, waaronder ABN Amro, ING en Rabobank, is de afgelopen twee jaar fors verbeterd. Dit geldt niet voor Van Lanschot. De Volksbank, met dochter ASN, en Triodos hebben ook anno 2020 het beste bankbeleid op duurzaamheid van alle onderzochte banken. Voor het eerst is ook fintech-bank Bunq opgenomen in de Eerlijke Bankwijzer. Het investeringsbeleid van de onlinebank is behoorlijk goed.

Scan om over de Eerlijke Bankwijzer te lezen:

Als je veel muntjes hebt – sorry, meer dan 100.000 euro – dan heb je het al wat gemakkelijker. Want er komen nieuwe mogelijkheden om grote bedragen als loyaal kapitaal aan het werk zetten.

Vermogende mensen beleggen meestal niet zelf, maar laten dat over aan specialisten. Bijvoorbeeld aan een vermogensbeheerder, die hun geld laat renderen op de wereldwijde aandelenbeurzen. Of aan een investeringsfonds, dat geld steekt in veelbelovende bedrijven: rechtstreeks, buiten de beurs om. De meeste investeringsfondsen kennen een harde begin- en einddatum. Op de einddatum worden ze opgeheven om hun beleggers hun geld terug te geven, met zoveel mogelijk winst. Vaak al na een jaar of vijf. Tegen het eind van die korte looptijd móet zo'n fonds alle investeringen te gelde maken.

Om dat mogelijk te maken eisen deze fondsen vooraf dat ze het bedrijf waarin ze investeren mogen dwingen om zichzelf in de etalage te zetten. Een paar jaar later wordt dan het hele bedrijf verkocht, niet alleen het stukje dat eigendom werd van het fonds – en zo krijgt dat haar geld terug. Waarbij het moment van verkoop niet wordt bepaald door wat goed is voor het bedrijf, maar door de vastliggende einddatum van het fonds. Dit zorgt ervoor dat zo'n bedrijf vaak in verkeerde handen valt. Wordt opgeslokt door de grote concurrent, bijvoorbeeld.

Maar er bestaan ook investeringsfondsen zonder zo'n einddatum. Hun beleggers kunnen onderweg hun geld terugvragen, en het fonds kan altijd nieuw geld blijven aantrekken. Hierdoor hoeft het de beleggingen niet onder druk te verkopen. Dat geeft de bedrijven waar zij in investeren veel meer rust. Zij kunnen gezondere

afspraken maken over de 'exit' van het investeringsfonds (het moment dat het fonds haar aandelenbelang in het bedrijf weer verkoopt). Als dit soort fondsen toch winst maakt door een exit, dan kunnen ze dat geld doorinvesteren in nieuwe beleggingen.

Fondsen die ook willen doorinvesteren in hun bestaande beleggingen worden ook wel 'evergreen' fondsen genoemd. Net als groenblijvende planten kunnen hun beleggingen zich altijd blijven ontwikkelen: het fonds blijft die bedrijven voeden. Een investering van een evergreen-fonds geeft een bedrijf de ruimte om zich te richten op de lange termijn, in plaats van op snelle winsten. En net zo belangrijk: het groeiende bedrijf hoeft niet telkens nieuwe investeerders te zoeken, maar kan erop vertrouwen dat het evergreen-fonds wel wil doorinvesteren zolang alles goed blijft lopen.

In Nederland zijn er nu drie van dit soort fondsen: BB Capital Investments, het Triodos Food Transition Europe Fund, en het Anders Invest Evergreen Fund. Deze fondsen willen langdurig waarde creëren in de bedrijven waarin wordt geïnvesteerd. Ze sluiten veel beter aan bij de langetermijnvisie van ondernemers. Hun beleggingsrendement ontstaat vooral door te delen in de winst van de bedrijven waarin zij investeren, niet door die bedrijven ongezonder snel te laten groeien om ze met veel winst te verkopen. Elitair zijn ze wel: je moet zeker 100.000 euro meenemen als je je geld in een evergreen-fonds wilt onderbrengen.

Een initiatief uit eigen stal, van mede-auteur Martin Schuurman, gaat juist kleine spaarders de mogelijkheid geven om hun geld aan het werk te laten zetten als loyaal kapitaal. Het geld wordt met de evergreen-benadering geïnvesteerd in betekenisvolle bedrijven en projecten. Zie het als een gezond alternatief voor de spaarrekening: toegankelijk voor iedereen, 2% rente per jaar, en maandelijks geld kunnen opnemen.

En niet alleen spaarders zijn welkom. Ook fondsen of particuliere investeerders die hebben geïnvesteerd in betekenisvolle bedrijven kunnen hun aandelenbelangen verplaatsen naar dit fonds, in ruil voor deelnamebewijzen in het fonds. Zo spreiden zij hun risico en borgen ze de continuïteit en inhoudelijke begeleiding van hun deelnemingen voor de lange termijn. Tegelijk kan het initiatief haar positieve invloed op de samenleving vergroten.

Samen met een gezonde belasting op vloeibaar kapitaal (en minder belasting op werk en ondernemen) kunnen dit soort nieuwe oplossingen ervoor zorgen dat

verdiend inkomen, uit werk en loyaal kapitaal, meer gaat lonen dan onverdiend inkomen uit vloeibaar kapitaal.

Drie Bouwstenen als fundament van een gezonde economie

In een wereld waarin loyaal kapitaal het spel bepaalt kan de samenleving bloeien. Jouw geld raast dan niet de wereld over, maar zet de lokale samenleving aan het werk, in de echte economie. Daarmee vormt deze Bouwsteen het fundament voor een gezonde economie, samen met de vorige twee Bouwstenen: een herziene grondwet die niet alleen de overheid begrenst maar ook de economie, en vervanging van het nationaal inkomen door een brede meetlat als onze Meetlat voor het Leven.

Nee, met dat drievoudige fundament wordt de economie niet vanzelf weer gezond. Daarvoor is er teveel aan de hand in onze economie. In allerlei delen van de samenleving, in allerlei sectoren en markten. Alleen een sterk fundament is niet genoeg. Maar: dit fundament biedt wel de solide voedingsbodem voor vernieuwende Bouwstenen die onze wereld kunnen veranderen. Over die Bouwstenen gaat de rest van dit boek.

Samenvatting van deze bouwsteen

Economische groei zorgt voor ongelijkheid: de taart wordt groter, maar alleen een klein groepje krijgt een grotere taartpunt. De rest van de mensen én de natuur hebben het nakijken.

Zolang iedereen begint met gelijke kansen is een beetje ongelijkheid niet verkeerd. Maar het spel van de vrije markt loopt vast doordat je een extra dobbelsteen krijgt als je zes gooit. Je verdient meer geld met *geld*, met het oppotten van dobbelstenen, dan met *werk*. Rijkdom hoopt zich op een rijke elite en stroomt niet naar beneden. Het kernprobleem is niet de rijkdom *op zich*, maar het feit dat rijkdom steeds minder *betekenis* voor de samenleving krijgt en steeds meer los komt te staan van *zingeving*. 'Loyaal kapitaal', dat investeert in de samenleving, verliest het van 'vloeibaar kapitaal', dat de samenleving leegzuigt. Vaak óndanks de idealen van de betrokken spelers.

We hebben een economie nodig die voorrang geeft aan loyaal kapitaal. Dat vraagt om nieuwe spelregels. De oplossing is een belasting op vloeibaar kapitaal (en minder belasting op werk en ondernemen). Zo'n verschuiving van belastingen zorgt ervoor dat verdiend inkomen, uit werk en loyaal kapitaal, meer gaat lonen dan onverdiend inkomen uit vloeibaar kapitaal. En dat nieuwe oplossingen die geld als loyaal kapitaal aan het werk zetten kunnen doorbreken.

De rijke elite krijgt zo minder economische macht. En iedereen kan met gelijke kansen aan het spel meedoen.

Spelregels van onze economie:

- Vraag en aanbod bepalen het spel van de vrije markt, maar winnaars krijgen er steeds weer een dobbelsteen bij: vloeibaar kapitaal wordt bijna niet belast.
- Daardoor levert vloeibaar kapitaal meer op dan werk en loyaal kapitaal.
- De economische groei die er is, vergroot de inkomensongelijkheid.
- En rijkdom vloeit weg uit de samenleving

Spelregels van een gezonde economie:

- Vraag en aanbod bepalen nog steeds het spel van de vrije markt, maar het verdienen en gooien van extra dobbelstenen wordt aangepakt met een belasting op vloeibaar kapitaal.

- Daardoor leveren werk en loyaal kapitaal meer op dan vloeibaar kapitaal.
- De economische groei die er is stimuleert een gelijk speelveld.
- En rijkdom is aan het werk en investeert in de samenleving.